

Upplands-Bro - en centralort i forna tider

Börje Sandén 1976.

En av 3 grundläggande artiklar för tolkningen av byggdens roll i ett större rikspolitiskt sammanhang. Vid denna tidpunkt var frågan om ett Fornsigtuna vid Signhildsberg inte vetenskapligt bevisad. Lägg märke till min åsikt att Håtunaleken utspelats vid Signhildsberg/Fornsigtuna.

Fritextsökning textfil8.dbf

Under 1960-talet började vår kommun få verklig karaktär av förortssamhälle Den f. d. landsortokommunen, växer nu under 1970-talet alltmer in i storstadsområdet och präglas på gott och ont av detta.

Vi tycker kanske att vi nu har kommit närmare Stockholm och att vår kommun därför ligger mera centralt än förr.

Jag vill inleda med att mycket kortfattat försöka påvisa att vår bygd under århundraden faktiskt legat ännu mer centralt, ja, att bygden i en del fall t.o.m. legat i centrum för rikspolitiken.

Nåra mycket kända historiska händelser och ett antal mindre kända men betydelsefulla har haft sin upprinnelse i vår bygd. Du minns säkert själv från din egen skoltid både Håtunaleken och Stockholms Blodbad. Såväl dessa händelser som några andre. vill jag återkomma till: någon annan, gång.

Sigtuna räknas som vår äldsta anlagda stad

Den bygd vi i dag kallar Upplands-Bro låg under forntiden på en ö med, Birka, vår äldsta stadsbildning, i söder och Uppsala i norr. Två av dåtidens "riksvägar" mot Uppsala gick på vardera sidan om vår komun. Innan ännu något vägnät utbyggts var nämligen sjövägarna de viktigaste kommunikationslederna.

Stäket blev en viktig knutpunkt vid den östra farleden.. Att den västra var betydelsefull framgår av det faktum att den upprätthöll även sedan landhöjningen gjort den svårframkomlig: man gjorde nämligen en dragränna för båtarna Platsen kallas fortfarande för Draget.

När en central riksstyrelse utvecklades under medeltiden befann sig Upplands-Bro i händelsernas centrum. Det "världsliga frälset" uppkom nämligen genom "Alsnö Stadga" 1280, utfärdad från en gård några kilometer utanför kommungränsen på Adelsö nära Birka även händelserna kring Håtunaleken var en viktig del i den utvecklingsprocess, som under några årtionden präglade vårt land, när det höll på att skapa en fast organisation, med riksomfattande lagar och förordningar. Du kan läsa mer härom i avsnittet om Håtunaleken.

Det "andliga frälset", som också hade synnerligen stor politisk makt, hade under större delen av medeltiden fast förankring i Stäket på grund av ärkebiskoparnas förkärlek för denna strategiskt viktiga plats. Även vid den västra farleden byggde ärkebiskoparna ett fäste på Biskop-Arnö några kilometer norr om Draget.

Om Stäkets roll i medeltidens historia finns också ett särskilt avsnitt. Här skall bara nämnas att Stäkets borg i närmare ett halvt sekel var centrum för rikspolitiken och att händelserna där resulterade i Stockholms Blodbad.

På grund av landhöjningen kom så småningom vår bygd att förlora sin centrala belägenhet. Stäket, med dess redan i de isländska sagorna omnämnda förevarsanläggning kom att ersättas med en motsvarande i Stockholm, som därefter blev "Mälarens lås".

Vi ser alltså att vår bygd ett flertal gånger haft del i betydelsefulla historiska händelser, även om nu dessa ägt rum för mycket länge sedan.

I det följande skall göras ett försök att mera ingående skildra olika händelser i kommunens historia. Uppsatserna gör inga anspråk på fullständighet. Det är snarast min avsikt att om möjligt intressera dig för ämnet. Men en del av det skildrade är synnerligen matnyttigt för historieundervisningen. Vi bör ta vara på de möjligheter som finns att anknyta olika historiska perioder till vår egen kommun.

Ynglingasagan och Upplands-Bro

Vi börjar med ett av de äldsta skriftliga dokumenten om vårt land, där faktiskt vår bygd är omnämnd, nämligen Ynglingasagan som inleder Snorre Sturlassons (1179-1241) Konungasagor, den s.k. Heimskringla.

Enligt denna saga, även återgiven i en dansk krönika skriven av Saxo Grammaticus, invaderades Norden i historiens gryning av asarna, som kom från Asaland, d.v.s. Asien. Deras ledare var Oden. Liksom de övriga asarna upphöjdes han, efter sin död till gudom.

Det som särskilt intresserar oss är att Oden slog sig ner på en plats, som redan Snorre kallar Forn-Sigtuna, och som av fackmän (dock inte alla) anses ha legat vid Signhildsberg i vår kommun. Enligt samma källa byggde han här en borg och en stad. Kom sedan inte och säg att Upplands-Bro inte skulle ha legat i händelsernas centrum: med en av vårt lands äldsta (städer!) inom våra gränser, och den nordiska gudaläran. härstammande från oss.

Så säger i alla fall sagan. Den danska krönikören försöker också finna en ursäkt till att Oden inte stannade kvar i Damark, närmare bestämt Odense, när han först sökte sig till Norden: Han säger att det måste berott på mälartraktens skönhet eller befolkningens dumhet.

Mycket, kanske det mesta, är osäkert inom vår äldsta historia, men, forskarna tycks dock vara ense om att det funnits ett Forn-Sigtuna. Några förlägger det till samma plats som den nuvarande staden, andra hävdar att platsen var innanför vår kommungräns vid Signhildsberg.

Lokalpatriotiska som vi är, vill vi naturligtvis ha staden hos oss. Att det funnits en plats som hetat Forn-Sigtuna, och som inte är identisk med det nuvarande Sigtuna, framgår av ett dokument från medeltiden. Konung Birger Magnusson, en av huvudpersonerna i Håtunaleken, har undertecknat ett brev år 1299 från en plats kallad Sigthonia Antiqua. Om det nya Sigtuna (som var gammalt redan 1299) legat på samma plats som Forn-Sigtuna, hade det varit ologiskt av kungen att underteckna brevet med Sigthonia Antiqua. Han måste helt enkelt ha befunnit sig på en annan plats än staden Sigtuna.

Vi har ännu en litterär anknytning till Signhildsberg som är nog så intressant och framförallt mer innehållsrik, nämligen berättelsen om Hagbart och Signhild, en av de många forntidssagorna, som, handlar om trofast kärlek och tragisk död.

Artikeln skrevs ursprungligen för Stockholms-Näs hembygdsförening, som hade återupptagit utgivandet av de Medlemsblad som Herman Svenngård fram till sin död i början av 1970-talet försett medlemmarna med i flera årtionden. Det blev emellertid inte något andra nummer. Redaktören, tjänsteman vid historiska museet, ansåg sig inte kunna ta ansvar för de framförda åsikterna. Artiklarna publicerades något senare samma år som lärarhandledning för undervisningen i kommunens skolor.

Läs mer om Fornsigstuna

Håtunaleken - sedd från Upplands-Bros horisont

Börje Sandén 1976

"Tre uppsatser" skrevs ursprungligen för Stockholms-Näs hembygdsförenings vid dess försök att återuppta utgivningen av sitt Medlemsblad, som under några decennier gavs ut av Herman Svenngård. Ett nummer hade utgivits. Artiklarna var avsedda för nr 2, som aldrig blev gjordes. Uppsatserna skrevs om och blev en del av en "lärohandledning" i kommunens historia. (originalstencilerna)

Artikeln OCR-konverterad 01-11-24. fritextsökning textfil8.dbf

Händelserna i Håtuna 1306 var en viktig del i den utvecklingsprocess, som under några årtionden präglade vårt land, när det höll på att skapa en fast organisation med riksomfattande lagar och förordningar.

Vi, d.v.s. makthavarna i vårt land vid denna tid, påverkades mycket starkt av de politiska strömningarna på kontinenten. Om dessa tankegångar slagit rot på allvar hade de troligen fört den svenska allmogen in i den livegenskap som kom att präglade Europa ända upp till Danmark.

Det höll sannerligen på att gå illa i det avseendet. En sak är klar - för de agerande i Håtunaleken gick det verkligen illa. Lars Widding som har berättat om Håtunaleken i sin bok Svenska Äventyr, ger en mycket träffande karakteristik av det tidiga 1300-talet. Han säger att det är som att hamna i den vildaste Vilda Västern.

"...Man hittar knappt en enda ärlig människa. Det bara vimlar av skurkar och skälmar och slödder, som är redo till lönnmord och svek i varje ögonblick. Till historien hör att de gått under namn av kungliga personer. Sen finns där också en eller annan riksmarsk, några grevar, några rådmän - i stort sett samma råskinn de. Och. Lars Widding fortsätter:

"Ack, vad skulle inte Shakespeare ha kunnat göra av stoffet kring Håtunaleken och Nyköpings Gästabud om han haft vetskap om dem. De innehåller intriger som i djävulskap ledigt klassar ut Hamlet. Och i slusscenen kryllar det av mordoffer, blåblodiga släktingar hela bandet...."

För att lättare förstå vad det var som orsakade detta bråk, bör vi förflytta oss ytterligare 25 år tillbaka i tiden - till år 1280 - och ca 3 mil från Håtuna - till Adelsö, som ligger ungefär en mil utanför kommunens sydgräns. Fadern till de tre agerande bröderna i Håtunaleken var den bekante Magnus Ladulås, och han utfärdade just detta år den berömda Alsnö-stadgan, tillkommen vid en av de första "herredagar", som har kunnat karakteriseras som riksmöte. Och vi kan därvid konstatera att vår bygd låg i landets politiska maktcentrum vid denna tid.

Man kan säga att det hela började på Adelsö. Alsnö stadga gav skattefrihet åt svenska medborgare mot att de höll kungen, d.v.s. kronan med en ryttarhär. Detta var dåtidens modernaste krigsinstrument, jämförbart med nutida stridsvagnsförband. Denna skattefrihet lade också grunden till adelns uppkomst och utveckling till en betydande maktfaktor för århundraden framåt, för ju fler hästar med ryttare och rustning en storman kunde underhålla, desto starkare var hans ställning i riket.

Men den nya krigsapparaten kunde lätt vändas mot kungen om denne inte var stark och respektingivande. Magnus Ladulås hade varit det och t.ex. förbjudit stormännen att våldgästa bönderna, när de sökte övernattningsställe vid sina resor genom landet. Vid Magnus Ladulås' död valde man följaktligen hans omyndige son Birger till kung och stormännen fick möjlighet att stärka sin makt under förmyndartiden.

Så småningom blev Birger myndig, och hans bröder Erik och Valdemar blev de främsta stormännen och kallades hertigar. Och därmed har vi presenterat de främsta rollerna i Håtunadramat. De övriga kan du läsa om i den svenska historien.

Bröderna gillade inte att Birger började slå vakt om kungamakten d.v.s. befolkningens garanti mot stormännens övergrepp. De började samarbeta med, övriga stormän för att begränsa kungens makt och öka sin egen.. Den politiska frågeställningen kom snart att bli: Skulle rikets enhet bevaras under en stark kungamyndighet och därmed befolkningens självständighet värnas, eller skulle det bli en (feodal) splittring i landet, som gav möjlighet för stormännen att fritt missbruka sin maktställning, vilket skulle ge ofrihet för befolkningen, så som det senare blev nere i Europa med dess livegenskap?

Svaret skulle ges genom en fruktansvärd familjetragedi, som började nå Håtuna kungsgård år 1306, och inte slutade förrän mer än 10 år senare med Nyköpings Gästabud.

Ja, Magnus Ladulås' söner var sannerligen inga goda vänner. Några exempel på tvisteämnen kan ha sitt intresse. Eftersom kung Birger hade anledning att vara rädd för sina bröder, förbjöd han dem att komma och hälsa på honom utan särskild kallelse, och då fick de inte ha med sig större följe än kallelsebrevet medgav. En gång klagade också Birger över att brödernas riddare var överlägsna hans egna vid torneringar och riddarspel. Något sådant gick inte an.

Här satt alltså kung Birger på sin kungsgård och tvingades bjuda sina bröder på gästabud. När de kom hade de ont i sinnet. Bröderna och deras följe hade smugglat med sig vapen till sovstugorna, och mitt i natten övermannade de kung Birger och hans hov. Han fördes till Nyköpingshus som fånge tillsammans med drottning, ärkebiskop, sex riddare och sexton väpnare.

Med hjälp av danskt ingripande återfick så småningom Birger både friheten och kungatiteln, men han hade frångåtits nästan allt inflytande.

Mer än tio år gick och kung Birger revade på sin hämnd, medan intrigspelet mellan bröderna och danska och norska kungarna utvecklades på det mest hänsynslösa sätt. Ja, historikerna, av facket säger att det är omöjligt att helt följa de tio årens skiftande strider.

År 1317 inbjöd kung Birger bröderna till en slutlig; försoningsfest på Nyköpingshus. Erik var mycket misstänksam, och frågade Valdemar, som tillfälligt träffat Birger, om de kunde lita på honom, för han hade ju svurit på att hämnas Håtunahändelsen. Rimkrönikan återger Valdemars svar så här:

"Tänken icke det, min broder, jag tror ej vi behöva om konungen tvivla.
Han har sin håg vänt omkring, och menar oss väl i alla ting,
och gärna haver han oss kär, så tycktes mig då jag var där".

Birger tog mycket väl mot dem, bjöd dem på stor fest med vin och mjöd, varvid hertigarna vaksamhet sjönk och inte anade oråd, när Birger sa att deras följe tyvärr måste sova i staden, eftersom det inte fanns rum för dem på slottet.

Birger lät på natten sina män övermanna hertigarnas följen och själv stormade han med tjugotalet män in i hertigarnas sovrum. Att göra motstånd var, naturligtvis meningslöst. Kungen trängde fram till sina bröder och ropade de kända orden:

"Minnens I något av Håtuna lek?
Tydligt står han i mitt minne
Men denna leken skall ej bliva eder bättre."

Birgers svek mot sina bröder upprörde de flesta i riket. Nyköpingshus belägrades, och när brödernas anhängare trängde in i slottet efter ett halvt år, var hertigarna döda. Birger hade strax innan lyckats fly, och därvid kastat fängelsenycklarna i Nyköpingsån som legenden säger. Om bröderna dog av svält eller misshandel har aldrig blivit klarlagt.

Birger måste fly ut ur landet, där han mycket snart dog, hans 18-årige son blev avrättad.

Endast två familjemedlemmar överlevde detta verklighetens Shakespearedrama: en liten 3-årig pojke och hans farmor.

Hur gick det då för den svenska allmogen och dess förhållande till stormännen? Brödrastriden skulle ju ge svaret.

Ja, det såg illa ut för befolkningen. För att till och med ytterligare stärka sin makt lagade stormännen så att den döda hertig Eriks 3-årige son blev vald till kung och att stormännen själva blev dennes förmyndare. Dessutom utfärdade valmötet ett s.k. frihetsbrev, ett "Sveriges Mana Charta", som stadgade hur kungens förhållande till undersåtarna skulle vara. Bland annat fick han inte utkräva nya skatter utan att be om lov,

Dessa bestämmelser, som är att betrakta som Sveriges första författning, kom snart att inarbetas i Magnus Erikssons allmänna landslag - för den lille 3-åriga pojken var ju ingen annan än just denne

berömde kung, som inte alls kom att gå i stormännens ledband, när han väl blev myndig. Tvärtom kom han för en tid ett vara den kung i Europa, som härskade över det största riket. Han ärvde nämligen Norges kungakrona, och valdes senare till kung även i Danmark.

Jag har velat sätta in Håtunaleken i ett historiskt sammanhang för att vi skall förstå att några händelser i och kring vår bygd har varit av rikshistorisk betydelse. Året 1319, då man äntligen hade röjt upp efter Håtunalekens politiska motsättningar, och då man utfärdat det betydelsefulla frihetsbrevet, har betecknats som en viktig vändpunkt i Sveriges historia. Och från vår lokala synpunkt är det intressant att veta att vår bygd har varit med och format ett betydelsefullt avsnitt av vår historia.

Ett par små kuriositeter kan kanske få avsluta denna framställning av den grymma brödrastriden.

1. Den som var kung Birgers rådgivare i den svekfulla handlingen mot bröderna var en utlänning med det försvenskade namnet Brunke. För sina illgärningars skull avrättades han på en plats som skulle komma att kallas Brunkebergstorg,
2. Och så en känd barnvisa. "Rida, rida ranka, hästen heter Blanka".
Blanka var den franska prinsessa som så småningom gifte sig med det enda som blev kvar efter Håtunalekens alla förvecklingar - den lilla 3-åringen Magnus Eriksson.

Fotnot år 2005. [Läs mer om Håtunaleken och dess följder](#)

Några anteckningar och iakttagelser i samband med Almarestäkets historia

Börje Sandén 1976

Ett av 3 manus för Stockholms-Näs Medlemsblad, som aldrig utkom. Användes i lärarhandledning 1976. En del tilläg och modifieringar eftersom texten använts dels vid ångbåtsresa, dels vid herrgårdskonsert på Almarestäket.

Pärm g19:2 Pärm g5:2 fritext: textfil6.dbf / textfil8.dbf

"När det gäller gamla anor och en i halvtannat århundrade vidmakthållen central historisk betydelse torde knappast något slott i enskild ägo kunna mäta sig med Almarestäket. Namnet möter oss redan i en tid då 'historien motvilligt lösgör sig ur sagans famn"

Med dessa ord inleder fil. dr. Bengt Söderberg sin beskrivning av Almarestäket i bokverket Slott och Herresäten i Sverige.

I denna uppsats vill jag försöka belysa Stäkets historiska roll sedd från den hembygdsintresserade Upplands-Bro-bons horisont. Händelserna är inte skildrade i kronologisk ordning och inte heller särskilt uttömmande. Det har istället varit min avsikt att om möjligt väcka ditt intresse för lokalhistorien, så att du sedan fortsätter med facklitteraturen och liksom jag finner att vår bygd har en ganska intressant historia.

Som jag påpekat i, en tidigare uppsats låg vår bygd under medeltiden betydligt mera centralt än nu och det är därför inte så underligt att hit förlagts rådsmöten, herredagar, ja, t.o.m, ett riksdagsmöte.

På Stäketholmen fanns under medeltidens sista århundrade en av dåtidens mäktigaste borgar, S:t Eriks slott, vars borgherrar under mer än ett halvt århundrade stod näst efter kungen i makt och myndighet. Ja, en av dessa innehade i två perioder även den högsta politiska makten och använde då titeln Svea Rikes Förste (Primas Sueciae, Olof Sundby). Som du förstår är borgherrarna under denna tid inga andra än Sveriges ärkebiskopar. De spelade en mycket betydelsefull politisk roll i denna oroliga tid då kungar och så kallade riksföreståndare avlöste varandra i de många inre striderna, där även danskarna ville ha ett avgörande inflytande.

Ärkebiskopen Jöns Bengtsson Oxenstierna, den ovan nämnde Svea Rikes Förste, hade således sitt fasta residens - "fasta hus" - på Almarestäket varifrån han vid minst två tillfällen ledde uppror mot den svenske kungen Karl Knutsson, vilken också avsattes, en gång efter att ha överrumplats av ärkebiskopens starkare trupper bara några mil från Stäket. Det var för övrigt denne Karl Knutsson som blev kung tre gånger, en talande illustration till oroligheterna i landet vid tiden för S:t Eriks Borgs blomstring.

En annan gång uppträdde denne "Upplands-Bro-bo" så självständigt mot danske kungen Kristian I att denne kom hit, intog borgen och satte ärkebiskopen i fängelse i Danmark.

Den därpå följande ärkebiskopen Jacob Jönsson, hade sådan makt att han kunde bannlysa och för en tid avsätta Sten Sture d.ä. Men denne kom tillbaka och tvingade ärkebiskopen till en uppgörelse, som stadfästes vid ett större folkmöte vid Kungsängens kyrka år 1502. "Detta folkmöte har i historieskrivningen rönt hedern att räknas såsom ens svensk riksdag" Gå själv någon gång och titta på minnesstenen vid kyrkan.

S:t Eriks Borg ansågs också om säkraste tillflyktsorten för några danska riksråd, som kände sig hotade av de fientligt sinnade svenskarna, och en dansk flotta fick sedermera gå in till Stäket och föra dem i säkerhet till Danmark.

Med detta vill jag säga att vår bygd på medeltiden var en centralort, varifrån t vårt land styrdes under vissa perioder, Det finns också andra exempel på att det som nu kallas Upplands-Bro har haft rikspolitisk betydelse. Jag skall återkomma till det senare.

Nästa borgherre, Gustav Trolle förde en sådan politik att Stäkets borg för kom att inlemmas i den svenska historien men på ett mycket tragiskt sätt. Liksom de föregående ärkebiskoparna ställde sig

Trolle på danskarnas och unionspartiets sida. När så småningom den nationellt inriktade politiken under ledning av Sten Sture d.y. segrade, blev Trolle avsatt och fördriven och ärkebiskoparnas stolta borg för alltid nedriven.

Men t.o.m. efter förstörelsen kom S:t Eriks Borg att påverka politiken och skriva ett blad i historien, som ingen svensk skolelev kan undgå att läsa, nämligen Stockholms Blodbad.

Som vi minns från skolan blev beslutet om rivningen fattat vid ett riksdagsmöte och bekräftat med ledamöternas sigill. En av de främst undertecknarna var biskop Brask som enligt en samtida uppgift placerat just "en brasklapp under sitt sigill och som därmed klarade sig undan Blodbadet, när dokumentet kom i händerna på danske kungen som 1520 för tillfället hade den politiska makten. De övriga avrättades som bekant omedelbart efter en snabb rättegång, där den avsatte ärkebiskopen krävde gottgörelse för förlusten av Stäket

Det skulle föra för långt att här på båtresan mera detaljerat beskriv den årslånga belägringen av slottet som föregick rivningen

Jag vill längre fram återkomma till en utförligare beskrivning av händelserna kring rivandet av borgen

Det finns i detta sammanhang några för oss Upplands-Bro-bor synnerligen anmärkningsvärda historiska fakta. Riksdagsbeslutet som var upphovet till Stockholms blodbad, hade bara två "protokollförda ärenden", bägge med anknytning till vår bygd. Nämligen rivandet av Stäkets borg och avsättandet av landets ärkebiskop, vilken som vi sett hade sitt "fasta hus" i vår kommun

Dessutom kallas riksdagsbeslutet i en redogörelse för den svenska riksdalens historia i samband med dess 500-år jubileum för det "första kända egentliga riksdagsbeslutet i vår historia".

Lägg inte bara märke till att "Upplands-Bro" finns med i detta äldsta bevarade riksdagsbeslut, utan observera också att detta beslut är det första egentliga riksdagsbeslutet. Det skiljer sig nämligen från alla tidigare riksdagsbeslut genom, att ha tillkommit vid ett möte, som enligt vår nuvarande terminologi kan sägas "ha utlysts i laga ordning". Alla tidigare riksdagar och herredagar betecknas som "sammansvärjningar", därför att de som sammankallat mötena endast vänt sig till dem, som ansetts pålitliga, Men denna gång har kallelsen formellt omfattat samtliga befolkningsgrupper (ständer).

Denna riksdagsurkund har således omfattat samtliga folkgrupper som hade beslutsrätt i Sveriges riksdag och har på grund därav betecknats som Sveriges första egentliga riksdagsbeslut.

Vad står det då i riksdagsprotokollet? [Läs mer om riksdagsprotokollet](#)

Det är mycket ordrikt men innehåller egentligen bara två beslut. Det första gäller slottet, om vilket det sägs: "... för den dråpliga (dödliga) skada och fördärv, som Sveriges innebyggare av Stäkets slott lidit har sedan det först byggdes, skall slottet platt i grund neder brytas och till intet göras, så att härefter inrikes förrädare ej måtte där tillflykt taga... ". Vi ser resultatet, en grön kulle och några murrester.

Det andra beslutet gäller ärkebiskopens person och orden lyder sålunda ned något moderniserad svenska: "... hava vi alla endräkteligen med ja och uppräcktta händer svurit och lovat att aldrig i våra livsdagar hava honom för ärkebiskop här i riket ... ".

På grund av sin unika karaktär återges också protokollet oavkortat i det stora bokverket Sveriges Riksdag, Historisk och statsvetenskaplig framställning, utgiven enligt beslut av 1926 års riksdag. Detta verk är liksom många andra för hembygdsforskningen värdefulla avhandlingar skänkt till kommunen av framlidne hembygdsentusiasten Herman Svenngård. Är du intresserad av studier i hembygdens historia så rekommenderar jag dig att besöka biblioteket i Bro och ta del av dess hembygdssamling. Det är mycket ovanligt att ett kommunbibliotek är så välrustat med speciallitteratur som vårt.

Borgherrarna på Stäket var som vi sett nyeket mäktiga ärkebiskopar. Bara för att de var kyrkans män får vi inte tro att de levde i anspråkslöshet. Nej, tvärtom, här på Stäket utvecklades ett hovliv som i lyx och prakt inte på något vis stod de världsliga furstarnas efter. Det var snarare så att Sturarna som bekämpade ärkebiskoparna levde ett betydligt enklare liv.

Vid utnämningen av ärkebiskop, vilken gjordes av påven i Rom togs mer hänsyn till politiska förhållanden än kyrkliga meriter. Gustav Trolle måste t.ex. ges dispens från den lagstadgade åldern av 30 år - han var bara 27, och hans prästerliga meriter var närmast obefintliga, men när nu inte hans far blivit vald till riksföreståndare, utan i stället Sten Sture d.y. vunnit allmogens förtroende, var detta ett sätt att ge släkten Trolle en maktposition.

Ytterligare exempel på ärkebiskopens Världsliga makt var rätten för honom att omge sig med ett väpnat följe på inte mindre än 400 man när han färdades genom riket. En vanlig biskop fick nöja sig med c:a 30. Borgen hade också en fast besättning på 300 man. Nej, Gustav Trolle uppträdde mer som en revolterande storvasall än som en kyrkans företrädare, och han förde ett lysande hov på modernt renässansmaner här på Stäket. Erik Dahlbergs kopparstick från 1600-talet visar ruinrester av byggnadsdelar som normalt ingår i en stor borgbyggnad, ett fyrkantigt kärntorn palatsbyggnad och ringmurar.

Vi vet också att borgen var svårintaglig, och dessutom hade den försetts nyed ett namn, som skulle avskräcka en vidskeplig angripare, S:t Erik var ju ingen mindre än Sveriges skyddshelgon, vars borg mars ju också mycket riktigt inte ostraffat kunde förstöra. Minns bara hur många som fick sätta livet till i Stockholms Blodbad. Ja, Sten Sture själv utandades sin sinka suck på Björkfjärdens is några kilometer väster om Stäkets ruiner, när han gjorde sitt sista försök att rädda fosterlandet efter sin allvarliga skottskada i striden mot danska kungen Kristian II

Vad ligger då bakom citatet som inleder skildringen av Almare-Stäkets historia, då det sägs att namnet möter oss redan "i en tid då historien motvilligt lösgör sig ur sagans famn"?

Därmed åsyftas de isländska sagorna, närmare bestämt Snorre Sturlassons Konungasagor, som bland mycket annat berättar om Olov den Helige, som gjorde ett vikingatåg in i Mälaren omkr. år 1000. Efter att ha skövlat (besökt?) Fornsigstuna hejdades han av befästningar vid Stäket och måste därför "gräva" sig förbi, vilket i så fall skulle ha varit vid Ryssgraven.

Om denna händelse är historisk verklighet är osäkert, men in i historien träder i alla fall Stäket år 1187 med stor dramatik, ja, så stor att det ger ett visst eko ute i Europa. I en utländsk klosterkrönika kan man nämligen för den 12 aug. 1187 läsa, följande korta notiser:

"Jerusalem ödelagt av sultan Saladin, ärkebiskop Johannes av Uppsala dödad vid Almarna, Sigtuna bränt"

Här vid Stäket hade då estniska/ryska sjörövare överraskat försvararna, dödat Sveriges andra ärkebiskop samt fortsatt sitt plundringståg till Sigtuna. För att förhindra ett upprepande anlade man därför en ny försvarsborg längre österut, på en holme som kom att heta Stockholm. Vår bygds centrala plats i den tidiga medeltidens historia blir uppenbar, när man betänker det faktum att Stäket vid denna tid var "Mälarens lås" en roll som alltså senare övertogs av slottet Tre Kronor.

Stäket har emellertid inte varit säte för ärkebiskoparna hela tiden fram till den slutliga förstörelsen. Kyrkan och Kronan har omväxlande stått som ägare. Kungen hade t. ex. en borg här på Engelbrekts tid. Men den brändes och ödelades på, kungens egen befallning, för att inte den strategiskt värdefulla platsen skulle kunna utnyttjas av upprorsmakaren Engelbrekt.

Bättre läte vi Stäket brinna
än de svenske det av oss vinna
Rimkrönikan

Fotnot år 2005 Läs mer om Stäket www.ukforsk.se/subjekts.htm#staket

Rivningen av S:t Eriks Borg. i Stäket

Börje Sandén 1976

Efter Starbeck Tunberg, Wieselgren

OCR-läst och lätt korrekturläsning 2001-11-25

Här följer nu en mer detaljerad. skildring av den sista fasen i biskopsborgens historia. Vi minns ju från det berömda riksdagsbeslutet att borgen varit utgångspunkten för en rad lands förrådiska handlingar, och därför skulle jämnas med marken, så att den aldrig på nytt skulle kunna bli en tillflyktsort för "inrikes förrädare".

Vi har ganska utförliga skildringar av händelserna närmast före och efter rivningen. Källornas tillförlitlighet är väl inte alltid den bästa. Man kanske både lade till och drog ifrån allt efter omständigheterna, när den segrande nationalismen i efterhand fick skriva sig egen historia. En spännande berättelse har det i alla fall blivit, och även den är ju en del av vårt historiska arv. Väsentliga fakta är troligen historisk sanning och det är väl mera vid värderingen av dessa, som man kan känna en viss osäkerhet

Åt är 1516 och ärkebiskopen Gustav Trolle vill inte försona sig med riksföreståndaren Sten Sture d.y. En av orsakerna härtill är att Gustav Trolles far ej utnämnts till riksföreståndare, som de Trolletrogna svenskarna hade hoppats samt att Sten Sture i sin egenskap av riksföreståndare hade fråntagit ärkebiskopen inkomsterna från Stäkets län d.v.s. Bro och Håbo härader (Jämta Närlinghunda/Erlinghundra). Han krävde att Stäkets slott skulle indragas till kronan (kanske son en hämnd för att Gustav Trolle inte ville svära riksföreståndaren trohet, utan i stället stödde den danske kungen Christian II i dennes krav på överhögheten i Sverige.

[Läs mer om villkoren för löftet att bygga borgen](#)

S:t Eriks borg rustades nu upp med nya vapen, nya murar, mer förråd och större besättning. Samtidigt agerade ärkebiskopen politiskt. Han kallade samman sina trogna till en "herredag" på Stäket, varvid man, beslöt att verka för att få kung Christian till svensk kung.

När Trolle, trots uppmaning, vägrade att fullgöra sin tjänst i domkapitlet i Uppsala, och i stället förskansade sig på Stäket, belägrades detta av Sten Stures folk,

På nyåret 1517 hölls en. riksdag i Arboga om Stäkets fortsatta öde. Ärkebiskopen. som var självskriven deltagare vid alla riksdagar, kom inte dit trots att han lovat detta. Man beslöt då att fortsätta belägringen av slottet och försöka upptaga nya förhandlingar med. ärkebiskopen.

Redan den 18 januari kom Sten Sture till Stäket. Han sände genast några av sina främsta män som budbärare upp till slottet med begäran om ett samtal. Ärkebiskopen nekade emellertid till att förhandla med. Sten Sture, och budbärarna bad honom då att inte som sina företrädare dra in danske Kungen i sin uppgörelse med riksföreståndaren, utan följa riksdagens beslut att fredligt uppgge Stäkets slott och återgå till sin kyrka i Uppsala. Ärkebiskopens svar blev: "Jag uppgiver inte Stäkets slott så länge hjärtat är helt i mitt bröst". (buk)

Sändebuden måste återvända med. oförrättat ärende, och dessutom avlossades slottets kanoner efter dem innan de hunnit utom skotthål.

Snart fick man ytterligare bevis för ärkebiskopens lands förrådiska handlingar, och Sten Sture samlade då folk från hela mellansverige och ryckte fram mot Stäket för att tvinga Gustav Trolle till underkastelse. Denne sade sig nu vara villig till förhandlingar, men meddelade vid dessa helt fräckt att kung Christian förbjudit honom att uppgge slottet till Sten Sture, och att danske kungen lovat att komma till undsättning före Valborgsmässan.

Ärkebiskopen fick oantastad återvända till sitt slott, men på natten anfölls det av bondehären.. Anfallet misslyckades dock och många bönder blev kvar längs vallarna. Liken plundrades av

slottsfolket, och de fick inte tas om hand. av sina egna förrän de börjat ruttna och uppätas av hundar, korpar och svin. Detta väckte stor förbittring bland den omgivande befolkningen och hos belägrarna.

Men Stäket fick ingen undsättning till Valborgsmäss. Ärkebiskopen tröstade sitt folk med att "Till påsken kommer mina vänner från Danmark". Tiden gick och ännu vid midsommar hade inga danskar synts till. Belägringen blev allt svårare att stå utmed, och Gustav Trolle lovade till slut att komma till förhandlingar i Sten Stures läger utanför Stäket.

Dagen för sammanträffandet var det slagregn och blåst. I två tammars tid väntade Sten Sture och hans män i hållregnet och hade inte en torr tråd på kroppen, när en skrivare från slottet kom och talade om att ärkebiskopen fått ett nytt brev från danske kungen, och att förhandlingar om att uppges slottet inte skulle tas upp förrän efter en månad eller sex veckor.

I början av augusti sågs fientliga skepp i Stockholms skärgård, och snart landsteg den danska hären på Djurgården och drabbade samman med Sten Stures trupper på nuvarande Östermalm byn Vädla (= Duvnäs i balladen om Sten Sture: Herr Stens visa). I den striden medverkade som bekant den unge Gustav Vaga såsom fanbärare (se Bäckström/Svedbom: Herr Stens visa). Enligt Starbeck hade förresten Gustav Vasa redan året förut utnyttjats av Sten Sture som gisslan på Stäkets slott medan ärkebiskopen förhandlade med honom. Om den minsta fara hotade ärkebiskopen skulle Gustav Vasa genast ha hängts utanför muren.

I slaget på Östermalm blev det fullständig seger för Sten Sture och följaktligen omöjligt för Christian att hjälpa ärkebiskopen på Stäket. För att Trolle skulle se hur hopplöst läget var för honom, sändes några tillfångatagna invalidiserade danskar ut till Stäket.

Slottets folk ville nu inte längre kämpa för den övergivne ärkebiskopen utan bad honom att ge vika för riksföreståndarens krav. Men han trodde inte krigsfångarna äkthet, utan straffade i stället sina underlydande med. Svår tortyr. Inte förrän nya tillförlitliga underrättelser nådde honom gav han med sig, och lovade att återgå till sin kyrka i Uppsala och uppges Stäket.

När nu Sten Sture gått segrande ur striden ville han inte släppa Trolle så lätt, utan lät svara honom "att det talet skulle han förr hava fört, så hade mången man levat, som nu för hans skuld var död". Vidare tillade han "att efter det ärkebiskopen varit vållande till så många mäns död. och således en mandråpare vorden, vore han inte längre lämplig till ärkebiskop". Alla tyckte som Sten Sture.

Ett riksmöte som kom att få stor betydelse för Almare-Stäket sammankallades till Stockholm i slutet av november. På Sten Stures lejd kom också Gustav Trolle för att försvara sitt handlande, man hans hånfulla beteende mot Sten Sture hade redan från början avgjort saken till Trolles nackdel.

Mötet kom att utformas som en rättegång mot ärkebiskopen för dennes uppenbart landsförrådiska handlingar, och den bevarade urkunden från detta möte har betecknats som "Sveriges äldsta bevarade riksdagsbeslut"

Ur riksmötets dom över ärkebiskopen kan följande citeras: "För den dråpliga skada och fördärv, som Sveriges inbyggare av Stäkets slott lidit hava sedan det först byggdes, (det var tre ärkebiskopar som ansågs vara landsförrådare) skall Stäkets slott platt i grund neder brytas och till intet göras, .så att härefter inrikes förrådare ej måtte där tillflykt taga".

Och eftersom Trolle var befunnen landsförrådare "hava vi alla endräkteligen med ja och uppräccta händer svurit och lovat, att aldrig i våra livsdagar hava honom för ärkebiskop här i riket, men han skall njuta sin lejd., som honom vår käre herre och hövitsman givit haver".

Alla lovade också, att inbördes bistå varandra, om t. ex. påven skulle ingripa, för man hade på känn att beslutet inte skulle gillas av denne, då man ju faktiskt lagt sig i sådana kyrkans angelägenheter som valet av ärkebiskop och bestämmanderätten över kyrkans. egendom. Som bevis för sitt löfte att hjälpa varandra undertecknade man dokumentet med "hängande insegl", och det var således under

vaxkupan på sitt sigill som biskop Brask, en av de främste av undertecknarna, lade sin berömda reservation den s.k. "brasklappen" som brukar återges med orden "här till är jag nödd och tvungen".

I brev som i stort sett är avskrifter av beslutet, och som sändes till olika landsändar, framgår tydligt att Sverige hade väntat sig strid med Danmark: "... Därför beder jag er uppå Rikens vägnar, ja strängeligen bjuder jag er alla att ni förskaffar er goda värjor (= vapen i allmänhet)", skrev Sten Sture.

Ärkebiskopen återvände till Stäket, där han tänkte fortsätta att försvara sig.. Belägringen intensifierades och hans eget folk gick emot honom, så att han till slut måste fly till en holme intill slottet, en holme som än idag kallas Biskopsholmen.

Det var nätt och jämnt att Sten Sture kunde rädda honom till livet undan en upprörd allmoge. Han fördes till fängsligt förvar på Västerås kloster, och S:t Eriks borg kunde nu rivas.

Som vi förstår behövde Stäket aldrig stormas, och när det slutligen revs fanns det av allt att döma inte många värdeföremål kvar. Man känner nämligen till att Sten Sture utfärdade en rad brev till alla dem som deponerat gods och pengar på slottet, och att han uppmanat dem att hämta sina ägodelar.

Att det var många som i stridens början ansett S:t Eriks borg som en säker tillflyktsort framgår av en uppgift från Trolle, som nämner att det förutom slottets besättning fanns 200 vänner och släktingar innanför murarna, men han nämner också, att, endast fem återstod, efter mer än ett års belägring.

Man kan spekulera över vad som finns kvar under ruinkullen idag. Står man uppe på denna, han man i botten på några gropar se de övre delarna av oskadade valvbågar, både i natursten och tegel, varför man antar att det kan finnas bevarade rum i kullen.

Man vet att f.d. ärkebiskopen, Jacob Ulfsson, uttryckligen varnade Sten Sture för att begå helgerån genom att förstöra, det invigda kapellet och altaret med dess många inmurade relikier. Alldeles uteslutet är det väl inte att Sten Sture skonade dessa rum eftersom varken Trolle eller kung Christian II tar upp någon anklagelse för ett dylikt helgerån vid rättegången som föregick Stockholms Blodbad.

Finns det då någonting bevarat inne i den stora jordkullen? Kan man inte gräva ut den? Kan möjligen kullen innehålla resterna av Kapellet? Eller blev detta förstört, när man långt senare plundrade ruinen på användbart tegel och jämnade de sista kvarvarande murresterna med marken? Att borgren inte blev totalt nedbruten från början framgår ju av Dahlbergs teckning i Svecia antikva. Vissa utgrävningar gjordes på 1870-talet, då man lär ha hittat en förbindelse tunnel i någon av vallarna, en tunnel som används av Verner von Heidenstam, när han berättar om belägringen av Stäket i sin bok Svenskarna och deras hövdingar.

Man anser sig emellertid ännu inte ha tillräckliga konserveringsmetoder, för att med framgång göra en utgrävning och blottläggning av kullens innehåll. Det skulle dessutom vara mycket kostsamt och tillgängliga medel måste användas till mer angelägna saker. Dessutom skulle en utgrävning knappast ge mer kunskap om händelserna, kring S:t Eriks borg, för man tycks veta ovanligt mycket om denna speciella plats.

Ur lokal, synpunkt skulle det naturligtvis vara utomordentligt intressant med en utgrävning, och vi skulle få en högvärdig sevärdhet i vår kommun.

De fortsatta striderna med danskarna - Stockholms Blodbad

På sommaren 1518 var kung Christian åter i Sverige för att sätta sig, i besittning av makten. Sten Sture mötte honom vid Brännkyrka, antagligen det stora fältet framför saluhallarna vid Årsta (22 juli 1518). Den ännu inte fulltaliga svenska styrkan lyckades efter en dags strid besegra den danska hären. Det berättas att det danska rytteriet drevs ut i ett gungfly.

Christian lyckades ta sig tillbaka till sina skepp. Men danskarna fick nu stark motvind och vågade inte gå till sjöss. När han nu hade "både Gud och människor" emot sig, försökte han med en annan taktik:

"han ville handla vänligt med Herr Sten" och göra evig fred mellan rikena. Sten Sture blev nöjd med Christians fredsförsäkringar och sände faktiskt livsmedel till danskarnas läger.

Kungen ville ha ett personligt sammanträffande med Sten Sture, vilken måste övertalas att inte fara ut till lägret "då han aldrig skulle komma i sådan måtto tillbaka igen, som han utreste".

Kungen och Sten Sture skulle då träffas i Österhaninge kyrka om svenskarna sände sex högättade män som gisslan till de danska skeppen. När gisslan, däribland Gustav Eriksson Vasa, kommit ombord, lättade danska flottan ankar och avse glade med sin gisslan, som vi minns från historieböckerna i skolan.

Christian for hem till Danmark och rustade nu för ett nytt avgörande anfall mot Sverige. Han allierade sig t.o.m. med kejsare Karl V, och fick av denne 300 000 gyllen för att kunna betala soldater från snart sagt alla länder i Europa. Dessutom lade kungen skatt på danska kreatur, ända ned till höns och gäss (rumpeskatten) för att få medel till det avgörande slaget.

Sten Sture samlade en allmogehär och gick danskarna till mötes i Västergötland. De möttes på Åsundens is vid nuvarande Ulricehamn den 19 januari 12. Redan vid stridens början sårades Sten Sture i låret av en kanonkula. Han föll av sin häst och man trodde att han var död. Han fördes bort på en slåde. Hären upplöstes, och kung Christian kunde marschera vidare.

Sten Sture som var allvarligt skadad kunde dock ordna en försvarslinje i Tiveden (mellan Västergötland och Närke). I striden övergav den franska styrkan kung Christian, men framgången blev fullständig för danskarna, när en överlöpare visade vägen förbi de svenska förskansningarna och förhuggningarna.

Fortfarande allvarligt sjuk fortsatte Sten Sture mot Stockholm. Efter ett sista uppehåll i Mariefred for släden mot Stockholm och på Björkfjärdens is avled slutligen Sten Sture.

Som vi minns från historieböckerna misslyckades de sista försvarsåtgärderna. Stockholm intogs efter en tids belägring. Gustav Trolle blev på nytt ärkebiskop. Stockholms Blodbad följde, då de som varit ansvariga för Stäkets rivning och ärkebiskopens avsättning fick plikta med livet. Namnen fanns ju på ju på det berömda dokumentet och biskop Brask klarade sig med hjälp av sin "brasklapp".

Stockholms Blodbad var alltså, som vi sett, en direkt följd av Stäkets rivning och ärkebiskopens avsättning - en mycket känd historisk tilldragelse har med andra ord haft sin upprinnelse i händelser som ägt rum i vår kommun.

Dessutom har ett dokument om händelserna i vår kommun av expertisen karaktäriserats som "Sveriges första skriftligt bevarade riksdagsbeslut.